

207

הגן הבוטני

עולים בקנה

על מיני הקנה בישראל - כתבת המשך *

הגן הבוטני האוניברסיטאי בירושלים

אבינעם דנין

המחלקה לאבולוציה, סיסטמטיקה ואקולוגיה
האוניברסיטה העברית, ירושלים

הסוג עבקנה (Arundo)

של ברלין (Willdenowia). בעוד שעבקנה שכיח ועבקנה נדיר גדלים ביוון (כבארץ) בקרבת נחלים ומעיינות, גדל עבקנה יוני על מחשופים של חרסיות בצדי דרכים - ממערב לאתונה ועד לאי קורפו שבצפון מערב יוון. סביר להניח שהוא מצוי במחשופים כאלה גם בבתי-גידול טבעיים בהרים של יוון.

טבלה 1. סימנים מבדילים בין מיני עבקנה בארץ

עבקנה נדיר	עבקנה שכיח	
גובה הצמח	2-6 מ'	2-3 מ'
עמדת העלים ביחס לקנה	רבים מהעלים משולשלים מטה	כל העלים בזווית של 30°-40° לקנה
מיקום השערות הפשוקות ביחס למוצי הפרח	בסיס יחידת ההפצה	אמצע יחידת ההפצה

הסוג קנה-סוכר (Saccharum)

קנה-סוכר תרבותי (*Saccharum officinarum*) הוא גידול חקלאי שמוצאו המשוער בדרום-מזרח אסיה. הוא משמש כאחד המקורות החשובים לסוכר, ומגדלים אותו בעיקר בארצות טרופיות. בארץ גידלוהו בעיקר בנאות המדבר של בקעת הירדן ובקעת ים-המלח. מגדלים אותו גם היום, אך לא כגידול חשוב להפקת סוכר אלא כמעין קוריוז, שאת קניו המתוקים מוכרים בשווקים מסוימים בארץ.

קנה-סוכר מצרי (*Saccharum spontaneum* var. *aegyptiacum*)

גדל בארץ בעיקר בקרקעות חול-חמרה, ובמיוחד במקומות שבהם בעומק הקרקע מצויה שכבה עתירת חרסיות, אטומה יחסית למים, הקרויה נאז. עם היעלם קרקעות החול-חמרה מתחת לגוש דן המתפשט, נעלם גם צמח זה בקצב הבנייה. לעתים הוא מצוי בצדי דרכים שנשללו על תשתית של חול-חמרה, ואפשר עדיין לראות אותו בגבעות שבין גבעת-ברנר לבין אתר הזיכרון של הצנחנים ליד תל-נוף.

בתחילת המאה שעברה ביקש דודי עזרא ז"ל, חקלאי בשרון, ממייסד המחלקה לבוטניקה באוניברסיטה העברית אלכסנדר איג ז"ל, שיעריך

פרק ל"ו 6), אשר הזהיר את העם ומנהיגיו שלא להישען על מצרים - המשווית ל"משענת הקנה הרצוץ" שאין לבטוח בה ולהישען עליה. מומלץ (בראש ובראשונה למורים המלמדים פרק זה בתנ"ך) להישען על קנה שלם, ולרצוץ אותו להשוואה לכל מי שרוצה להבין או להסביר פסוק זה.

במקומות רבים בארץ שתלו אנשים בעלי יוזמה **עבקנה שכיח** ליד ביתם או בגבול חצרם. כך יצרו לעצמם מקור קרוב ופרטי לקנים, ששימושם במשק הבית עשוי להיות רב.

עבקנה נדיר

עבקנה נדיר (*Arundo pliniana*). השם עבקנה נדיר מתאים לתפוצתו הפחותה של הצמח בארץ. בצורתו הכללית ובעמדת עליו הזקופים על הגבעול דומה מין זה לקנה קוצני, בעוד שעבקנה שכיח דומה בעמדת עליו המשתלשלים לקנה מצוי. קניו של עבקנה נדיר אינם עבים, והוא אינו משמש להכנת מקלות הליכה או להכנת מחצלות שבהן רוצצים את הקנה. הוא מגיע לגובה של 2-3 מ' ונבדל מעבקנה שכיח גם בתכונות של הפרחים (טבלה 1).

בסוף שנת 2000 זכיתי לגלות ביוון מין חדש למדע (**עבקנה יוני**, *Arundo graeca*). הוא דומה לעבקנה נדיר ומזכיר במבנה הצמח את חילף החולות, שהוא בעל תפוחת הדומה לזו של עבקנה נדיר. תיאורו המלא וטבלת הבדלים בינו לבין קרוביו יתפרסמו בקרוב בביטאון הגן הבוטני

עבקנה שכיח

עבקנה שכיח (*Arundo donax*) הוא "מלך הקנים" שלנו. הקנים שלו הם החזקים ביותר מבין כל מיני הקנה הנזכרים בכתבה, ואם יש מי הרוצה להכין מקל הליכה מקנים בארץ - עליו לפנות אל צמח זה. אפשר גם להפיק ממנו קנים עם קטע עבה של קנה-שורש, היכול לשמש באופן הטבעי ביותר כידית למקל הליכה. קנה-שורש עבה כשל **עבקנה שכיח** אין לאף אחד מהמינים בעלי הקנה האחרים הנזכרים כאן. גם עובייה של רקמת הגבעול סביב החלל המרכזי במין זה עולה על זו של שאר המינים.

מלבד השימוש העממי הנפוץ כמקל הליכה, משתמשים בקנים של **עבקנה שכיח** לקליעת סלים. הרצועות מופקות מהקנים לאחר שדורכים עליהם ו"רוצצים" אותם. בהיותן לחות אפשר לכופפן ולפתל אותן מבלי שיישברו. ההבדל הבולט בין כושר החזקה של קנה שלם לבין "קנה רצוץ" היה ידוע לכל שומעיו של רבשקה (ישעיהו),

* בגיליון החודש שעבר נסקרו המינים קנה מצוי וקנה קוצני, שניהם בני הסוג קנה.

קנה סוכר מצרי

את טיב הקרקעות בשטח שבו עמד לטעת פרדסים. איג יעץ לו להימנע מגידול הדרים במקומות שבהם גדל **קנה-סוכר מצרי**. צמח זה, כך הזהירו איג, מורה על מציאות נזאז במקום ועל צרות ודאיות בפרדס שיינטע על קרקע כזו. יש יצרנים של "פרחים יבשים" הצובעים את תפרחות המשי הלבנות באדום, צהוב או ירוק ומוכרים אותן לקישוט הבית. ראוי לקטוף את התפרחות בהיותן צעירות, זמן רב לפני שרקמות הניתוק שבתפרחת יגרמו לפירוקה המלא.

קנה-סוכר גבוה (*Saccharum ravennae*) הוא צמח מעיינות הדורש מים חופשיים שאינם מלוחים בפני הקרקע שבה הוא נובט. כך, בעצם מציאותו במקום מסוים הוא מעיד על מציאות מים כאלה במקום. למחפש מי שתייה, במיוחד במדבר, יש לצמח ערך אינדיקטורי רב. במחקר ארכיאולוגי-אקולוגי שבו השתתפתי, בקרבת עין-פידאן שבמזרח צפון הערבה, בירדן, נתגלה בעזרת צמחי מין זה מקור מים שהיה מנוצל בעבר על ידי הקדמונים (לפני כ-5000 שנה).

במרביית עונות השנה ניכר **קנה-סוכר גבוה** כגוש

- שושנת עלים, לעתים עד מטר אורכם, היוצאים מבסיס משותף. בבוא הקיץ נישאות התפרחות על קנים מועטי-עלים, ולאחר הפצת הזרעים נותר ציבור העלים הירוקים עם קנים יבשים הבולטים מעליהם.

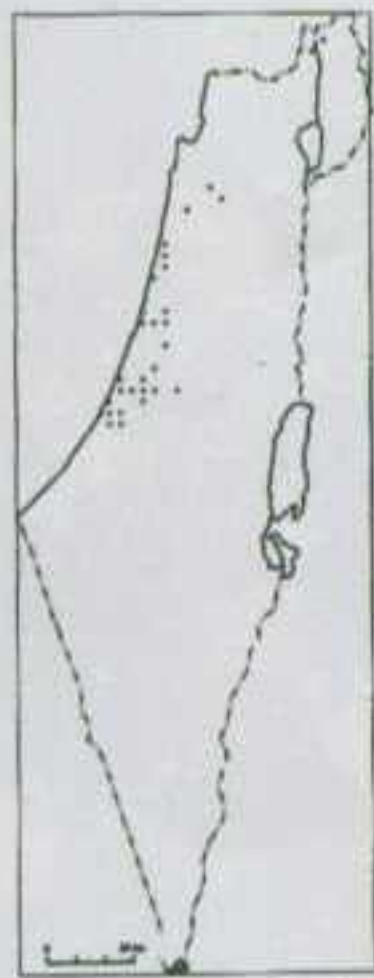
לקנה-סוכר גבוה אין קני-שורש, ועל כן לכל גוש שמתפתח מנביטה של זרע יחיד יש צורה של חרוט הניצב על חודו. ניצנים בבסיסם של הגבעולים נושאי העלים מתפתחים ומצמיחים גבעולים חדשים שמטבע צמיחתם הם צרים למטה ורחבים למעלה. כך מתפתח הצמח כולו למעין חרוט הפוך. יש המגדלים אותו כצמח נוי, אשר בהתפתח תפרחותיו הוא בולט בהדרו בגן.

קנה-סוכר זקוף (*Saccharum strictum*) דומה במופעו הכללי לקודמו ונדיר ממנו. בעוד אורך מעטפת השערות של השיבולית בקנה סוכר גבוה מגיע ל-5-7 מ"מ, אורכו כאורך השיבולית וקוטר הקנים שלו 8-10 מ"מ - לקנה-סוכר זקוף מעטפת שערות של השיבולית שאורכה אינו עולה על 3-4 מ"מ, שהוא 1/2-2/3 של אורך השיבולית, וקוטר הקנים שלו 4-5 מ"מ.

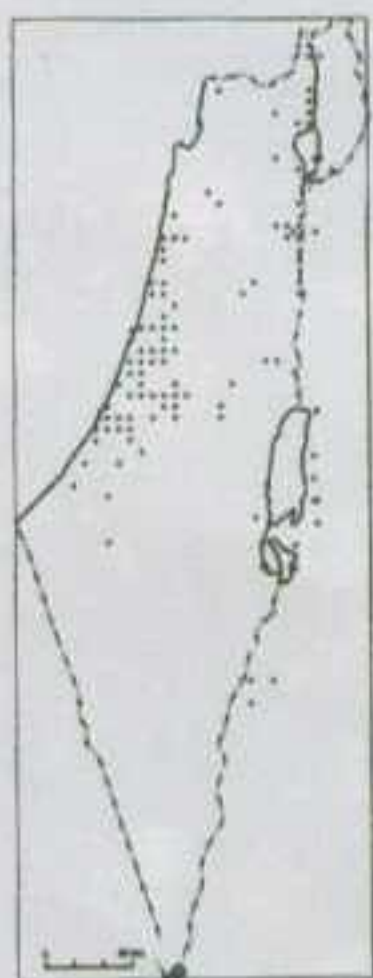
טבלה 2. סימנים מבדילים בין מיני קנה-סוכר (ק"ס) בישראל ושכנותיה

ק"ס מצרי	ק"ס גבוה	ק"ס זקוף	
מיקום העלים לאורך קנים	שושנת עלים	שושנת עלים	מיקום העלים
בראש קנה נושא	בראש קנה	בראש קנה	התפרחת
עלים רבים	דל-עלים	דל-עלים	
10-8 מ"מ	5-4 מ"מ	10-8 מ"מ	קוטר הקנה
קרקעות חול	גדות נחלים	גדות נחלים	בית הגידול
חמרה	ומעיינות	ומעיינות	העיקרי

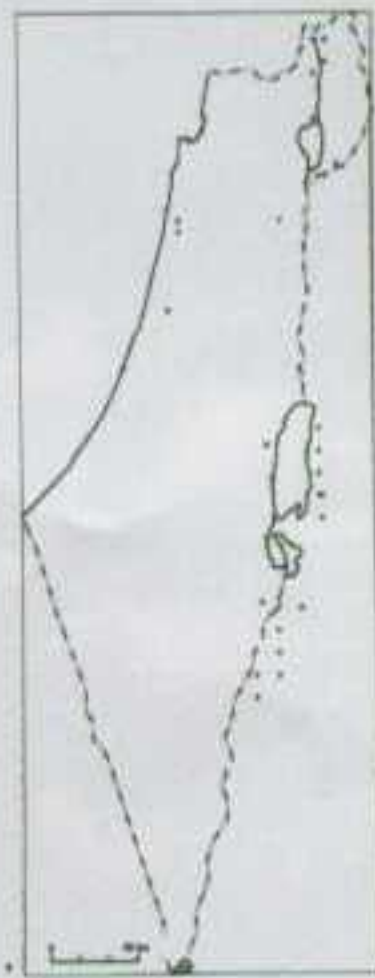
מפות תפוצה

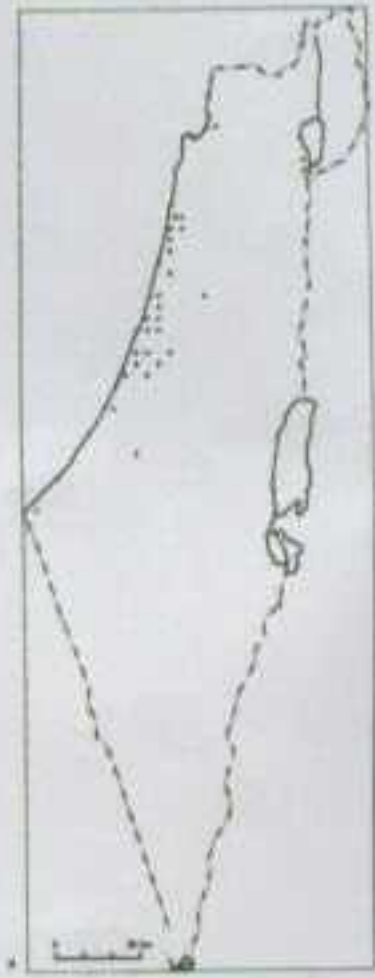
עבקה נדיר

עבקה שכיח

קנה סוכר גבוה

קנה סוכר מצרי